

คอลัมน์ “จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง”

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันศุกร์ที่ 4 เมษายน 2540

British Council

รังสรรค์ ณะพรพันธุ์

ผมเป็น ‘ลูกค้า’ ของห้องสมุด British Council ตั้งแต่เป็นนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา เกือบทุกสัปดาห์หลังโรงเรียนเลิก ผมโดยสารรถรางจากหน้าวัดบวรนิเวศไปลงหน้าโรงพยาบาลนอร์ธอีสต์ เชียงสะพานปฐมราชานุสรณ์ เวลานั้นห้องสมุด British Council ยังอยู่เชิงสะพานพุทธฯ ‘ลูกค้า’ ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยา ผมขลุกอยู่ในห้องสมุดนั้นนานนับชั่วโมงทุกสัปดาห์

ในยุคสมัยของผม แม้แต่โรงเรียนชั้นดีในกรุงเทพฯ ยังไม่มีห้องสมุด โครงสร้างพื้นฐานทางวิชาการของระบบโรงเรียนอ่อนปวกเปียก เด็กนักเรียนที่เป็นหนอนหนังสือและหิวความรู้ต้องพึ่งห้องสมุดสาธารณะ ซึ่งมีจำนวนน้อยนัก ผมจำได้ว่าเกือบทุกปีเมื่อปิดภาคการศึกษาฤดูร้อน ผมใช้เวลาส่วนสำคัญในหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเวลานั้นยังอยู่ที่สนามหลวง และหอพระสมุดตำราพระราชานุภาพ การใช้เวลาว่างในห้องสมุดทั้งสองมีส่วนชักนำให้ผมสนใจใฝ่รู้เรื่องราวในประวัติศาสตร์ในเวลาต่อมา

แต่ห้องสมุดสาธารณะของรัฐบาลไม่สู้มีหนังสือภาษาต่างประเทศ หากต้องการอ่านหนังสือภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาอังกฤษ ก็ต้องไปห้องสมุด ‘ฝรั่ง’ นอกจากห้องสมุด British Council ของรัฐบาลอังกฤษแล้ว ยังมีห้องสมุด USIS ของรัฐบาลอเมริกันเมื่อกว่าสามทศวรรษที่แล้ว ห้องสมุด USIS อยู่หัวมุมถนนพัฒนาพงศ์ เวลานั้นคลองสีลมยังมีได้ถม รถยนต์บนถนนสีลมยังไม่พลุกพล่าน มีหน้าซุ้มยังมีรถรางเรียบคลองสีลมอีกด้วย

ผมได้เรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การเมือง และวัฒนธรรมอเมริกันจากห้องสมุด USIS นั้นเอง USIS มีได้มีเฉพาะห้องสมุด แต่มีกิจกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งมีการเตรียมรายการล่วงหน้านานนับเดือน บางครั้งมีรายการอภิปราย-ปาฐกถา การฉายภาพยนตร์ การแสดงดนตรีและการละเล่นต่างๆ ผมมีโอกาสร่วมกิจกรรมเป็นครั้งเป็นคราวแต่ไม่บ่อยนัก เนื่องจากถนนพัฒนาพงศ์อยู่ไกลจากบ้านผมมาก

ผมมีความรู้สึกผูกพันกับห้องสมุด British Council มากเป็นพิเศษ ส่วนสำคัญเป็นเพราะอยู่ใกล้บ้าน แต่ส่วนสำคัญยิ่งกว่าก็คือ ห้องสมุด British Council เป็นที่ซึ่งผมได้ค้นพบ

ความรู้ว่า คริสโตเฟอร์ โคลัมบัส (Christopher Columbus) มีได้ค้นพบอเมริกา มีผู้คนอีกมากหลายที่พบอเมริกาก่อนโคลัมบัสหลายร้อยปี ผมรวบรวมข้อมูลและเรียบเรียงเรื่องการค้นพบอเมริกา ไล่เรียงมาจนถึงการตั้งอาณานิคมในอเมริกาอยู่หลายเดือน เมื่อวิชาความรู้ 'ร้อน' ได้ที่แล้ว ผมตระเวนหาโรงพิมพ์เพื่อพิมพ์ต้นฉบับที่ผมเรียบเรียง ต่อเมื่อได้เรียนรู้ความเป็นจริงทางเศรษฐกิจ จึงจำต้องเก็บต้นฉบับไว้ซึ่งชนชมเพียงคนเดียว แต่บัดนี้ต้นฉบับดังกล่าวหายสาบสูญไว้ร่องรอย ผมเคยรู้สึกเสียดาย 'วรรณกรรม' ชิ้นแรกๆ ของผมนี้ แต่ก็ปลงได้ เมื่อคิดเสียว่า ดีเสียอีกที่ไม่มีหลักฐานแสดงความ 'บ่งต้น' ในวัยเด็กของผม

ผมเกือบมิได้ใช้บริการของห้องสมุด British Council อีกเลยเมื่อเข้ามหาวิทยาลัยแล้ว ที่ธรรมศาสตร์มีห้องสมุดทันสมัยทั้งห้องสมุดกลาง ห้องสมุดคณะรัฐประศาสนศาสตร์ (ซึ่งต่อมากลายเป็นสถาบันพัฒนบริหารศาสตร์) ซึ่งได้รับเงินช่วยเหลือจากมูลนิธิฟอร์ด และห้องสมุดคณะเศรษฐศาสตร์ ซึ่งได้รับเงินช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ เวลาส่วนใหญ่ใช้ไปกับการอ่านหนังสือเฉพาะสาขาวิชา โดยที่ห้องสมุด British Council ไม่มีหนังสือประเภทนี้

ในระหว่างที่ผมเรียนหนังสือในประเทศอังกฤษ ห้องสมุด British Council ย้ายจากเชิงสะพานพุทธฯ ไปอยู่สยามสแควร์ ในหมู่นักเรียนไทย มีการวิพากษ์วิจารณ์รูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารดังกล่าว ซึ่งออกแบบโดยนายสุเมธ ชุมสายฯ เมื่อผมกลับจากประเทศอังกฤษ มีโอกาสใช้บริการห้องสมุด British Council เป็นครั้งคราว และพบว่า สถานที่แห่งใหม่กว้างขวางและโอโถงกว่าเดิมมาก

ในเดือนธันวาคม 2539 British Council ย้ายจากบริเวณสยามสแควร์ไปสู่ที่ตั้งใหม่ติดกับคณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สมเด็จพระนางเจ้าเอลิซาเบ็ทที่สอง และเจ้าฟ้าชายฟิลิปเสด็จมาเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดอาคารใหม่นี้

ผมมีโอกาสไปเยือนสถานที่ใหม่ของ British Council ในเดือนมกราคม 2540 แม้ว่าสถานที่ใหม่จะโอ้อ่า กว้างขวาง และทันสมัย แต่อดรู้สึกใจหายมิได้ ห้องสมุด British Council แปรเปลี่ยนเป็นศูนย์สารสนเทศที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ผู้ใช้ห้องสมุดสามารถค้นข้อมูลผ่าน Internet และจาก CD ROMs แม้จะมีหนังสือ แต่เกือบไม่มีหนังสือบนนี้ มีหนังสืออ้างอิงจำนวนไม่มาก แต่ยังมีนิตยสารและวารสารให้อ่าน ไม่มีหนังสือที่จะให้ยืมอีกต่อไป ห้องสมุด British Council แปรเปลี่ยนจาก Lending Library ไปเป็น Reference Library อาคาร British Council ประกอบด้วยห้องเรียนสำหรับสอนภาษาอังกฤษจำนวนพอสมควร และมีบริเวณสำหรับแสดงนิทรรศการ

ก่อนที่ผมไปเยือนอาคารใหม่ของ British Council มีรายงานข่าวทางสถานีวิทยุ BBC ว่า ห้องสมุด British Council ในฮ่องกงต้องระบายนหนังสือทิ้ง เนื่องจากปริมาณการยืมหนังสือลดน้อยลง ผมอดตั้งคำถามมิได้ว่า ฤ็พหนังสือกลายเป็นสิ่งล้าหลังสำหรับวัฒนธรรมการเรียนรู้ ผมมิได้เชื่อเช่นนั้น ถึงจะมีความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ แต่คอมพิวเตอร์มิอาจทดแทนหนังสือได้อย่างสมบูรณ์ ในขณะที่ British Council ปิดห้องสมุดในประเทศต่างๆ ปี 2540 กลับเป็นปีที่มีการเปิดห้องสมุดยักษ์ใหญ่ในยุโรปถึง 2 แห่ง ได้แก่ ห้องสมุดใหม่ของ British Library ณ ตำบล St. Pancras ในนครลอนดอน และห้องสมุดใหม่ของ Bibliotheque Nationale de France ณ ตำบล Tolbiac ในนครปารีส ซึ่งเป็นหอสมุดแห่งชาติทั้งสองแห่ง

ผมทราบจากรายงานข่าวของ Mark Henderson ในหนังสือพิมพ์ *The Times* (February 14, 1997) แห่งลอนดอนว่า British Council กำลังเปลี่ยนแปลงปรัชญาขององค์กรในชั้นรากฐาน จากการทำหน้าที่ในการเผยแพร่วัฒนธรรมและการศึกษา มาเน้นหน้าที่ด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการค้าของสหราชอาณาจักรมากขึ้น ด้วยเหตุตั้งนี้ British Council จึงสั่งปิดห้องสมุดในยุโรปตะวันตกทุกประเทศ ยกเว้นฝรั่งเศส ในอาเซียนตะวันออกเฉียง British Council ปิดห้องสมุดในฮ่องกง สิงคโปร์ และไทย ด้วยเหตุผลที่ว่ามิบริการห้องสมุดสาธารณะเพิ่มมากขึ้นแล้ว

ไมเคิล ไรท์ (Michael Wright) สุภาพบุรุษชาวอังกฤษผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย วิพากษ์วิจารณ์การเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของ British Council อย่างมาก (Michael Wright, "The Libraries Hit the Fan", *The Nation*, March 15, 1997) เขาเห็นว่า British Council กำลังแปรเปลี่ยนจากองค์กรทางวัฒนธรรมไปเป็นกลไกของระบบทุนนิยม ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ด้วยอิทธิพลของลัทธิเรตเชอร์ (Thatcherism) หรืออีกนัยหนึ่งลัทธิเสรีนิยมสมัยใหม่ (Neo-Liberalism) นั่นเอง

ในฐานะที่เคยได้รับประโยชน์ทางการศึกษาและวัฒนธรรมจาก British Council ผมอดเสียดายห้องสมุดเดิมของ British Council มิได้ ผมเชื่อว่า คนไทยจำนวนมากที่เคยได้ประโยชน์จาก British Council มีทัศนคติเชิงลบต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ดูเดียวกับไมเคิล ไรท์ และผม ในเมืองไทยยังมิมีการรวมตัวเพื่อแสดงประชามติ Mark Henderson รายงานว่า ในบางประเทศดังเช่นกรีซ มีการรวมตัวของประชาชนคัดค้านการปิดห้องสมุดของ British Council

โฉมหน้าใหม่ของ British Council ในฐานะกลไกของระบบทุนนิยมจะเป็นอันใด?

ข้อที่ผมคาดการณ์ก็คือ British Council จะหารายได้จากการจัดการสอนภาษาอังกฤษมากขึ้น ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการ 'ส่งออก' บริการการศึกษา ดังเช่นการจัด British Education Exhibition มากขึ้น และให้บริการสารสนเทศด้านเศรษฐกิจแก่พ่อค้าและนักลงทุนไทยมากขึ้น ในสนามรบเศรษฐกิจในเอเชียแปซิฟิก British Council ต้องทำหน้าที่กองทัพหน้าในการยึดพื้นที่ทางเศรษฐกิจ แต่สำหรับในบางประเทศ สงครามวัฒนธรรมมีความสำคัญยิ่งกว่าสงครามเศรษฐกิจ ในประเทศเหล่านั้น British Council จะยังคงทำหน้าที่เป็นองค์กรทางวัฒนธรรมเป็นด้านหลัก ด้วยเหตุดังนั้น British Council จึงยังไม่ปิดห้องสมุดในประเทศฝรั่งเศส เพราะ British Council มีภารกิจในการลดทอนตำแหน่งของภาษาฝรั่งเศสในฐานะภาษาสากล การเผยแพร่ภาษาอังกฤษในประเทศฝรั่งเศส หากประสบความสำเร็จมากเพียงใด ก็จะถูกรายทางให้ภาษาอังกฤษกลายเป็นภาษาทางการภาษาเดียวของสหภาพยุโรปได้ง่ายเพียงนั้น

การเติบโตใหญ่ของทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) ในสังคมเศรษฐกิจโลกกำลังทำให้ British Council แปรเปลี่ยนเป็นกลไกของทุนวัฒนธรรม